

RECENZIE

FEDORČÁKOVÁ, Mária. *CIVITAS NOSTRA Bardfa vocata. Správa mesta Bardejov v stredoveku (1320 – 1526)*. Košice: Bessarion, 2021, 235 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.2.7>

Kniha Márie Fedorčákovvej o správe stredovekého Bardejova nielenže nadväzuje na predchádzajúce badania o tomto významnom pohraničnom meste, ktoré získalo mimoriadne postavenie za vlády Anjouovcov, ale vo viacerých ohľadoch je táto práca nová. Dokladá to hlavne špecifická téma o stredovekej správe mesta, ktorej sa autorka venuje už dlhodobo, čo je jednou zo záruk dobrej a hĺbkovej analýzy dejín Bardejova. Text je rozdelený na tri hlavné kapitoly a menšie podkapitoly, ktoré zohľadňujú chronologicko-tematické členenie práce: úvodnú časť *Od šoltýsa k richtárovi (1320 – 1376)*, nosnú tému *Mestská samospráva v rokoch 1376 – 1526*, kde sa venuje najdôležitejším veciam ohľadom správy stredovekého mesta ako bol richtár, mestská rada, súdnictvo, administratíva, notár, mestská kancelária, širšia mestská rada a rozliční mestskí zamestnanci. Záverečnou kapitolou je *Cirkevná správa*, kde sa autorka bližšie zaoberá mestským patronátnym právom, postavením farára, cirkevnými inštitúciami, špitálom a mestskou školou. Dôležitou časťou je príloha, ktorá v prehľadnej podobe poskytuje zoznam všetkých v prameňoch zachytených predstaviteľov Bardejova, či už ide o mestskú elitu (richtári, notári, členovia mestskej rady a pod.), alebo o rozličných zamestnancov mesta.

Autorka na úvod stručne predstavuje tému, stav prameňov predchádzajúceho badania, ako aj hlavné ciele a výskumné metódy, z ktorých vychádza pri spracovávaní dejín správy Bardejova. Jednou z nich, okrem napríklad širokej komparácie s okolitými mestami, je aj veľmi dôležitý prosopografický prístup postavený na skúmaní správy na pozadí sociálnych vzťahov mestských elít.

Autorka v kapitole o dedičnom richtárstve upozorňuje na zaujímavosť, že v lokačnej listine Karola I. z roku 1320 sa na prvom mieste spomína komunita hostí a až potom sa upravujú práva lokátora Vavrince, syna Vavrince. Na tú dobu získal Vavrinec mimoriadne súdne právomoci, pretože na rozdiel od richtárov z 13. storočia v lokalitách, kde boli tiež usadení kráľovskí hostia, mohol súdiť aj ťažké zločiny. Vysvetlením jeho špecifického postavenia môže byť skutočnosť, že Bardejov sa nachádzal v uhorskom pohraničí pri strategickej diaľkovej ceste a panovník mal eminentný záujem o túto oblasť tak z obchodného, ako aj z vojenského hľadiska (smer do Malopoľska a na Rus). Vavrinec bol kráľov človek a hoci mal ako dedičný richtár silnú pozíciu v Bardejove, stále zastupoval aj moc a hospodársko-ekonomické záujmy Anjouovcov v tomto pohraničnom regióne. Vavrinec ako významný človek sa do Bardejova dostal veľmi pravdepodobne vďaka podpore alebo súhlasu kráľa. Získal síce dedičné richtárstvo, ale jeho úlohou bol aj dohľad nad kráľovskými úžitkami a v neposlednom rade i hospodársko-ekonomické pozdvihnutie tejto kráľovskej dediny (rozvoj remesla a obchodu). Autorka spomína, že pri formovaní neskorších kráľovských miest zohrávali dôležitú úlohu ľudia z kráľovského sprievodu. Niektorých z nich je možné indikovať podľa špecifických termínov *comes* alebo *magister*, ktoré poukazujú na významné postavenie takýchto ľudí, ktorí sa

pohybovali v blízkosti panovníka a na jeho dvore. Je veľmi pravdepodobné, že k nim patrili aj prví bardejovskí dediční richtári alebo ľudia, ktorí v Bardejove zastupovali finančno-obchodné potreby panovníka. Je celkom možné, že okrem dedičného richtára záujmy Karola I. a Ľudovíta I. v Bardejove posilňovali aj ďalšie významné postavy z kráľovského dvora, akým bol napríklad bardejovský správca tridsiatku Konrád alebo Marko z Norimbergu. Ich znalosti a schopnosti pri reorganizácii financií, administrácie a obchodu na kráľovských majetkoch boli zrejme dôvodom ich pôsobenia v tomto pohraničnom meste, čo okrem iného poukazuje na mimoriadny význam tejto lokality pre kráľovské príjmy. Pôsobenie richtára Vavrince, jeho nasledovníkov a samotná existencia inštitúcie dedičného richtárstva v Bardejove je možné chápať ako cieľnú hospodársko-ekonomickú politiku novej uhorskej dynastie a jej schopnosť efektívne využívať potenciál bývalých strategických lokalít Arpádovcov.

Autorka sa podrobne venuje problému pri „vykúpení“ dedičného richtárstva v meste. Keďže si Bardejovčania i panovník uvedomili, že inštitúcia dedičného richtárstva je výraznou brzdou pre ďalší sľubný rozvoj mesta, kráľ sa preto postaral o jeho odkúpenie a práva, ktoré sa k nemu viazali, daroval za istých podmienok mestu. V hlavnej kapitole o mestskej samospráve je z pochopiteľných dôvodov najviac miesta venované richtárovi a mestskej rade, či už sa jednalo o súdnicstvo, alebo administráciu v Bardejove. Zaujímavý je termín *protunc iudex* používaný pri zasadnutiach mestského súdu, ktorý označoval náhradníka alebo skôr (dočasný?) zástupcu richtára. Touto úlohou bol najčastejšie menovaný jeden z členov mestskej rady, a to hlavne z dôvodu neprítomnosti richtára v meste. V tejto súvislosti by však spomenutý termín *protunc* mohol aj naznačovať, že pri dlhšom riešení súdnych záležitostí mešťanov sa tým myslel richtár, ktorý zastával túto funkciu v predchádzajúcom období. Ak sa prerokovával nejaký spor za úradovania jedného richtára v bežnom roku a nepodarilo sa mu ho vyriešiť, zaoberal sa týmto prípadom už nový richtár v nasledujúcom roku. Preto sa v rozsudkových záznamoch/listinách označuje bývalý richtár ako *protunc iudex*. Teda v tom zmysle, že nešlo o nejakú volenú alebo menovanú funkciu, ale tento termín poukazuje iba na minulého richtára mesta. Zmienенý predpoklad je však iba jednou z eventualít a ako autorka sama prizvukuje, tento problém si vyžaduje ešte ďalší výskum. Aj v otázke existencie podrichtára (*viceiudex*), ktorý sa spomína vo viacerých bardejovských prameňoch, nie je jasné, aké kompetencie mal pri mestskom súde, či bol menovaný len dočasne, alebo aj na dlhšie obdobie, prípadne či táto funkcia nemala nejaký súvis aj s termínom *protunc iudex*. Všetky spomenuté problémy sú dôležité pri výskume správy stredovekého mesta a autorka vo viacerých ohľadoch ponúkla ich akceptovateľné interpretácie.

V intenciách prosopografického prístupu je spracovaná podkapitola o bardejovských richtároch a senátoroch. Napríklad rod Stenczelovcov mal v 15. storočí významné postavenie v meste, členovia tejto rodiny študovali na zahraničných univerzitách a cez sobášnu politiku nadväzovali vzťahy s bohatými mešťanmi z Košíc. K ďalším významným rodom patrili aj Kunstilovci, Magerovci, Langerovci či Stöckelovci. V prípade týchto mestských rodín a ich kontaktov s elitami z okolitých kráľovských miest (Prešov, Košice a pod.) by som v budúcnosti videl ďalšie výskumné možnosti v rámci sľubného prosopografického prístupu. Autorka sa venuje aj mestskej kancelárii na čele s notárom, ktorý bol síce zamestnancom mesta, ale okrem písárskej a kancelárskej činnosti sa ako

vzdelaný a vážený človek zúčastňoval na všetkých dôležitých rokovaníach mestskej rady. Mnohokrát sa stávalo, že notár sa dostal medzi mestskú elitu vďaka sobášu s dcérou významného bardejovského mešťana (napr. notár Fabián), čo bola jedna z možností, ako si zlepšiť spoločenské postavenie. Príchod nového notára do mesta mohol súvisieť aj s dôkladnejšou evidenciou, prehľadnejším vedením účtovných a daňových kníh. Jeho pričinením sa zaviedli aj isté písárske a kancelárske zvyklosti, ktoré sa neskôr v mestskej kancelárii bežne používali.

So správou mesta súviselo aj spoločenstvo mešťanov a širšia mestská rada (jej členovia zastávali túto funkciu doživotne), ktorej kompetencie a spôsoby voľby ako aj prisahy, počty členov alebo predstavený volenej obce sa podrobne spomínajú v ďalšej podkapitole. Dôležité bolo, že členmi širšej mestskej rady boli iba mešťania, ktorí mali majetok v Bardejove, dosahovali stanovený vek, mali rodinu, boli bezúhonní a tešili sa nepoškvrnenej povesti v rámci mestskej komunity. Autorka uvádza, že v Bardejove sa nespomína bežné nemecké označenie predstaveného obce (hovorca, rečník) *Vormund* (napr. Košice, Prešov) či latinské *tribunus plebis*, ale pravdepodobne sa tento funkcionár nezvyčajne označoval ako *principalis seniorum*.

V ďalšej podkapitole sa autorka podrobne venuje mestským zamestnancom, ako bol napríklad právny zástupca, kováč, tesár, povozník a pod. V prípade týchto zamestnancov je zaujímavé, že s mestom uzatvárali zmluvy prevažne na jeden rok. Nie všetci sa však museli stať aj právoplatnými mešťanmi, prípadne prijatie niektorých z nich do spoločenstva mešťanov trvalo dlhšie obdobie. V samostatnej kapitole o cirkevnej správe sú zaujímavé postrehy o voľbe farára a špecifickej úprave desiatku, ktoré sú obsiahnuté v listine z roku 1320, a hlavne o kráľovskom patronátom práve v Bardejove, ktoré si panovník ponechal pre seba, a to aj po udelení spomenutých výsad. Nezachovala sa žiadna zmienka o práve Bardejovčanov slobodne si zvoliť farára, ale autorka na základe formulácie z privilégia z roku 1376 predpokladá, že pravdepodobne od tohto roku disponovali aj spomínanou právomocou. Vtedy totiž Ľudovít I. odkúpil dedičné práva a majetky od dedičného richtára Henricha a daroval ich mestu. Udelil im pritom také výsady, aké mali budínski a košickí mešťania, ktorí už dávnejšie mali právo slobodnej voľby farára, čo sa od spomenutého roku mohlo vzťahovať aj na Bardejovčanov. Aj keď sa v tomto privilégiu, okrem práva slobodnej voľby richtára a povinnosti každoročne platiť kolektu, táto možnosť osobitne nespomína, možno súhlasiť s týmto autorkiným predpokladom. Dokladá to totiž listina z roku 1391, keď sa Žigmund Luxemburský snažil dosadiť na uprázdnený post bardejovského farára svojho kaplána Pribislava (zvaného Kon), pričom sa spomína, že mešťania si po smrti predchádzajúceho farára zvolili nového. Kráľovi však túto voľbu z neznámych príčin neoznámili, a tak na toto miesto dosadil svojho človeka. Autorka správne poukazuje na skutočnosť, že panovník v tejto záležitosti konal ako patrón farnosti, s čím sa viazali aj právomoci rozhodovať o novom farárovi. Ide o zaujímavý prípad, keďže Bardejovčania už pravdepodobne mali v tom čase aj právo voľby farára, ale isté právomoci naďalej prislúchali kráľovi. V tomto prípade však nemuselo ísť o obmedzenie práv mesta. Istú podobnosť možno vidieť aj v niektorých privilégiách pre kráľovských hostí z prvej polovice 13. storočia. Spomína sa v nich síce právo slobodnej voľby richtára, ale nového richtára mal ako pán zeme potvrdiť panovník, prípadne ak došlo k nečakanej zmene, musel s tým kráľ súhlasiť. Podobne to mohlo byť

aj v prípade Bardejova, ktorý v roku 1376 pravdepodobne získal aj právo voľby farára, ale kráľ ako patrón farnosti musel zrejme predtým nového farára dodatočne potvrdiť. Keďže niekedy pred rokom 1391 bol tento post z neznámych dôvodov dlhšie neobsadený, Ľudovít I. ho preto ako patrón zveril svojmu kaplánovi Pribislavovi, aj keď si už Bardejovčania predtým zvolili bez súhlasu panovníka nového farára. Z tohto dôvodu zrejme došlo k problému s farárom, ktorého menoval sám kráľ. Treba však povedať, že nie je známe, ako ďalej v tejto veci panovník postupoval a či Pribislav istý čas v meste skutočne pôsobil, alebo Ľudovít I. ustúpil Bardejovčanom a akceptoval nimi zvoleného farára. Autorka správne poznamenáva, že s patronátnym právom panovníka v Bardejove súvisí aj skutočnosť, že si aj po udelení privilégia v roku 1320 ponechal polovicu cirkevného desiatku.

V osobitnej podkapitole sa pozornosť venuje mestskému farárovi, jeho voľbe alebo zvereným povinnostiam. Zaujímavé je, že práve farár mal na starosti aj mestskú školu. Ak v Bardejove nebol rektor mestskej školy, rada mesta často poverila svojho farára, aby našiel nového kandidáta. Okrem toho mal farár na starosti aj správcov a kňazov jednotlivých mestských špitálov, teda jeho povinnosti a kompetencie boli rozšírené aj na dohľad nad ďalšími „duchovnými“ inštitúciami v meste. Na záver sa autorka ešte zaoberá mestskými kazateľmi, kaplánmi, správcami oltárov, kláštorom augustiniánov, mestským špitálom, na čele ktorého bol menovaný špitálnicky majster, a napokon aj mestskou školou. Za pozornosť stojí zistenie, že post mestského učiteľa nebol lukratívny, keďže mesto muselo pravidelne prispievať na jeho živobytie.

Mária Fedorčáková vo svojej knihe inšpiratívnym spôsobom spracovala tému mestskej správy stredovekého Bardejova. Vo viacerých ohľadoch ponúka nové interpretácie starších, ale už viackrát vykladaných prameňov, kladie dôraz na dôležité veci pri fungovaní starovekého mesta, prináša množstvo zaujímavých zistení, no neobchádza nejasnosti pri výklade niektorých problematických prameňov, ktoré interpretuje akceptovateľným spôsobom. Nesnaží sa za každú cenu odpovedať na všetky nastolené otázky a necháva otvorený priestor aj pre prípadný ďalší výskum. Na záver treba spomenúť aj zaujímavý dizajn knihy, dobre čitateľný text a množstvo kvalitných reprodukcí, čo nie je v našich podmienkach vždy samozrejmé.

*Pavol Hudáček, PhD.
(Historický ústav SAV, v. v. i.)*